

Accepting only "desirable" contractors in the bidding process; (3) Formulating discrimination conditions for "undesirable" participants; (4) Currently, the only criterion for determining the winning bidder is the lowest price, the quality is not taken into consideration; (5) Litigation of the results of auctions became too expensive and therefore loses its effectiveness; (6) Mistakes made by participants (correction of which becomes a complex problem); (7) Ungrounded cancellation of the auctions; (8) The client "removes" undesirable participants in the process of post-auction qualification.

There is over-threshold (over 1 million UAH) and sub-threshold purchasing. Over-threshold purchases are easier to control. In case of sub-threshold purchasing the possibility of corruption is much higher. Important details of the orders are not being declared. The regulation of government procurement is a subject of major interest of legislators around the world. The basic principles include: transparency, openness and effective competition (non-discrimination), fairness as equal opportunities for all purchasers. Modern international law on public procurement is based on the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL).

Based on a thorough analysis, authors suggest that implementation of this law in Ukraine is strongly recommended. It is agreed that its implementation could prevent the major problems of government procurement. In order to improve the ProZorro procedure, in January 2018 President of Ukraine signed a decree on the introduction of the DoZorro portal, aimed at preventing corruption practices and collecting data about organizations that were noticed in such instances. Activists of the DoZorro portal are able to restore justice in 40% of procurement violation cases. We consider it insufficient and see this step only as a simulation of fight against corruption, which discredits the very idea of preventing and fighting corruption, allowing corrupt officials to continue their work practices as before. Therefore, we can summarize our findings as follows: - It is necessary to improve procurement systems – in particular the ProZorro system, aiming increasing independence from subjective factors, to create a transparent, democratic and efficient procedure, based on the UNSITRAL Model Law. In this way it is possible to improve the work of the monopoly industries, in particular «Ukrzaliznytsia», and the enterprises that provide their work. It is necessary to have effective appeal procedures with actual terms of their execution. The functions of the whole judicial system should be optimized to reach a desirable level. The role of support and cooperation of state and others bodies should not be underestimated.

ProZorro public procurement system, corruption, UNCITRAL, competition, state orders, tender

Одержано (Received) 25.05.2018

Прорецензовано (Reviewed) 18.12.2018

Прийнято до друку (Approved) 20.12.2018

УДК 331.5:378.063]:005.332.4-048.32

JEL Classification: I23, J21

DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1\(34\).297-310](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1(34).297-310)

А.В. Сало, здобувач

Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Конкурентоспроможність випускників в умовах інноваційних трансформацій ринків праці та глобальних викликів

Стаття присвячена аналізу впливу інноваційних та глобальних чинників на формування та реалізацію конкурентних переваг на ринку праці випускників закладів вищої освіти. У статті здійснена систематизація наукових уявлень про конкурентоспроможність у сфері праці і, зокрема, конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти. Запропоновано авторський підхід до визначення чинників, що впливають на конкурентоспроможність випускників. Зосереджено увагу на впливах інноваційних трансформацій ринків праці і глобальних чинників. Здійснено аналіз показників конкурентоспроможності країн за розвиненістю системи вищої освіти, індикативних показників відповідності системи освіти (у т.ч. вищої освіти) вимогам бізнесу. Здійснено порівняльну оцінку інноваційних змін структури зайнятості за професіями в Україні та окремих країнах Європи, які впливають на формування та реалізацію конкурентних переваг випускників на ринку праці **конкурентоспроможність, випускники, заклади вищої освіти, чинники впливу, ринки праці, інноваційні зміни, глобалізація, зайнятість, конкурентні переваги**

А.В. Сало, соискатель

Центральноукраїнський національний технічний університет, г. Кропивницький, Украина

© А.В. Сало, 2018

Конкурентоспособность выпускников в условиях инновационных преобразований рынков труда и глобальных вызовов

Статья посвящена анализу влияния инновационных и глобальных факторов на формирование и реализацию конкурентных преимуществ на рынке труда выпускников высших учебных заведений. В статье систематизированы научные представления о конкурентоспособности в сфере труда и, в частности, о конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений. Предложен авторский подход к определению факторов, влияющих на конкурентоспособность выпускников. Сосредоточено внимание на влиянии инновационных трансформаций рынков труда и роли глобальных факторов. Проведен анализ показателей конкурентоспособности стран по развитию системы высшего образования, индикативных показателей соответствия системы образования (в т.ч. высшего образования) требованиям бизнеса. Осуществлена сравнительная оценка инновационных изменений структуры занятости в рамках профессий в Украине и отдельных странах Европы, которые влияют на формирование и реализацию конкурентных преимуществ выпускников на рынке труда

конкурентоспособность, выпускники, учреждения высшего образования, факторы влияния, рынки труда, инновационные изменения, глобализация, занятость, конкурентные преимущества

Постановка проблеми. Посилення впливу глобалізаційних тенденцій на розвиток національних економік призводить до динамічних змін у різних сферах суспільного життя, обумовлених підвищенням рівня інноваційності економіки та суспільства. В умовах глобалізації пріоритетного значення набувають інноваційні чинники, ефективне використання яких гарантує країнам підвищення рівня конкурентоспроможності економік. Водночас, одним з найбільш вагомих резервів зростання конкурентоспроможності національних економік стає поліпшення якості людського капіталу, що передбачає покращення якісних характеристик робочої сили, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня населення. Передусім, це обумовлює необхідність покращення якості освіти, створення умов для забезпечення якості освіти вимогам інноваційної економіки. Саме тому на сучасному етапі суспільного розвитку актуалізуються питання забезпечення умов для підвищення рівня конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, що базуються на створенні можливостей для формування та реалізації їх конкурентних переваг на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в умовах глобалізації і руху країн до інноваційної економіки набувають актуального значення питання конкурентоспроможності, які стосуються не лише товарів, продукції, підприємств, а й людського капіталу. Проблемам конкурентоспроможності присвячені праці П. Друкера, М. Портера [8], А. Сміта, А. Стрикленда, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова, А. Юданова [14] та ін. Певну теоретичну базу сучасних уявлень про освітню підготовку учасників ринкових відносин закладено працями В. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Маршалла, Т. Шульца, Г. Беккера, Дж. Мінцера та ін. В Україні аспекти працевлаштування випускників в умовах інноваційних змін на ринку праці досліджують В. Антонюк, О. Гонта, І. Каленюк, С. Лучик, А. Музиченко, Л. Федулова та ін. Питання конкурентоспроможності у сфері праці і, зокрема, конкурентоспроможності випускників навчальних закладів вивчають О. Грішнова [2], Л. Лісогор [5; 6], М. Семикіна [9] та інші науковці [1-4; 7; 8; 11; 13; 14; 15]. Між тим аналіз літератури фіксує суперечності у поглядах щодо розуміння конкурентоспроможності, що засвідчує потребу продовження наукових досліджень у цьому напрямі. Разом з тим, існують розбіжності у поглядах на сутність конкурентоспроможності випускників та чинники, що їх формують в умовах глобалізації. Це зумовлює потребу продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичних підходів до трактування сутності конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, систематизація чинників, що на неї впливають, та здійснення аналізу впливу

інноваційних чинників на формування конкурентних переваг випускників з урахуванням глобальних показників світового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Конкурентна боротьба в умовах глобалізації стосується товарів, послуг, носіїв робочої сили тощо. Така боротьба приймає форму змагання на різних ринках, виявляючи різний зміст поняття конкурентоспроможності. Г. Азоєв, М. Портер, А. Юданов сприймають конкуренцію як динамічний процес суперництва, боротьби за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів [1, 8, 14]. Водночас, аналіз наукової думки доводить, що в літературі існують суттєві розбіжності у поглядах на сутність конкурентоспроможності працівників на ринку праці. Пояснюємо це, по-перше, тим, що теорія конкурентоспроможності на ринку праці все ще знаходиться на стадії формування; по-друге, різними задачами досліджень; по-третє, орієнтацію на різні рівні економічного аналізу.

Відомий дослідник проблем конкурентоспроможності працівників Л. Лісогор вважає, що явище конкурентоспроможності працівників треба сприймати загалом як цілісну систему, що характеризується органічним поєднанням та взаємодією професійних, мотиваційних та особистісних потенціалів суб'єктів трудової діяльності, яка не може бути механічною сумою конкурентоспроможностей окремих працівників [5, с. 37].

Л. Мартинова характеризує конкурентоспроможність як динамічну інтегральну характеристику можливостей ефективної реалізації людського потенціалу в економіці однієї країни порівняно з економіками інших країн [7, с.30].

О. Грішнова по-іншому бачить конкурентоспроможність фахівця, а саме, як сукупність характеристик, які визначають його порівняльні позиції на ринку праці і дозволяють йому претендувати на здобуття певних вакансій [2, с. 2].

Дещо близькою є точка зору М. Даневича, який пропонує трактувати конкурентоспроможність як сукупність конкурентних переваг працівників в якості трудового потенціалу та можливостях його реалізації [15, с. 129].

М. Семикіна дотримується багатоаспектного підходу до визначення конкурентоспроможності, вважаючи, зокрема, за можливе характеризувати її як:

- сукупність якісних та вартісних характеристик робочої сили, які користуються попитом на ринку праці у певний період часу;
- співвідношення корисного ефекту від споживання робочої сили та її ціни, адекватної загальній сумі витрат на підготовку, придбання, використання, відтворення та розвиток робочої сили;
- здатність працівника відповідати попиту роботодавця, вимогам ринку праці стосовно професійно-освітнього рівня, кваліфікації, ділових та особистих якостей у порівнянні з відповідними характеристиками інших працівників [11, с. 101].

Неоднакові погляди спостерігаємо в літературі і щодо розуміння конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, що пов'язано з із зосередженням одних авторів на формуванні конкурентних переваг майбутніх випускників в процесі навчання, інших – на процесах реалізації таких переваг під час працевлаштування, третіх – на конкурентоспроможності освітніх послуг, від яких залежать компетентності молодих фахівців тощо.

Дотримуємось думки, що формування конкурентних переваг випускників закладів вищої освіти відбувається переважно на початкових етапах трудового життя.

Наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені дослідженню проблем конкурентоспроможності робочої сили, підтверджують необхідність виокремлення різних етапів життєвого циклу формування кар'єри особистості, об'єктивність еволюційного переходу від фази формування до фази реалізації професійного потенціалу. Зокрема, М. Кримова обґрунтовує логічність розмежування

трансформаційних етапів життєвого циклу конкурентоспроможності фахівців (залежно від рівня розвиненості та можливостей реалізації конкурентних переваг [4]. На початковому етапі формування конкурентних переваг особистості, який розпочинається з моменту народження людини до початку професійного навчання, закладаються основи професійного та життєвого самовизначення індивіда. Для «інвестиційного» етапу життєвого циклу характерний процес професійного та життєвого самовизначення індивідів, який супроводжується формуванням професійних умінь та навичок, надбанням основних компетентностей у процесі навчання. Етап реалізації життєвого циклу формує можливості забезпечення професійної самореалізації індивідів, реалізації конкурентних переваг, отриманих випускниками у ході навчання, для успішного працевлаштування на ринку праці.

Загалом, специфіка формування та реалізації потенціалу конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти в умовах інноваційних змін залежить від можливості реалізації їх конкурентних переваг. Досліджуючи економічну сутність конкурентних переваг, Н. Хоффман визначає їх як порівняно унікальні особливості (властивості), володіння якими забезпечує отримання переваг (виграшів), порівняно з конкурентами, протягом достатньо тривалого проміжку часу [16].

Водночас, серед найважливіших конкурентних переваг, реалізація яких може забезпечити підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, переважна більшість науковців відзначає не тільки демографічні, соціально-економічні, особистісні характеристики індивідів, але й мотиваційні настанови на підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, спрямовані на адаптацію до вимог ринку праці в умовах інноваційних змін.

З іншого боку, не можна не враховувати, що молодий фахівець виходить на ринок праці після того, як він скористався освітніми послугами певної якості в межах конкретного навчального закладу, що функціонує у конкурентному середовищі. Переваги в якості освітніх послуг, як правило, сприяють формуванню більш високої конкурентоспроможності випускників навчального закладу на ринку праці. У свою чергу, низька конкурентоспроможність освітніх послуг, створює перешкоди для формування конкурентоспроможних фахівців. Прогалини в знаннях і вміннях молоді люди змушені долати завдяки саморозвитку в період практичної діяльності або завдяки організації навчання та перенавчання персоналу на підприємстві, що в умовах дефіциту власних коштів стає нині явищем досить рідкісним. Нестача необхідних компетентностей не дає змоги не тільки працевлаштуватися за фахом, а й опанувати інші види діяльності. Витрачені кошти на освіту з боку держави або батьків студента в разі неконкурентоспроможності освітніх послуг не окупаються, не дають належної економічної віддачі у вигляді очікуваного трудового доходу. Вважаємо, що процеси формування конкурентоспроможності освітніх послуг і формування певних ознак конкурентоспроможності випускників ще у стінах закладів вищої освіти є тісно взаємопов'язаними.

Заслуговує на увагу погляд, що враховує у визначенні конкурентоспроможності молодих фахівців і роль якості робочих місць. Так, В. Жукова запропонувала дуальний підхід до трактування конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, зосереджуючи увагу на інтегральній характеристиці не лише відповідності професійних, ділових, моральних якостей випускників сучасним вимогам ринку праці, але й відповідності якості запропонованих робочих місць потребам та трудовим очікуванням молодих фахівців [3, с. 45]. Дуальний підхід до розуміння проблеми формування конкурентних переваг випускників теж має сенс, оскільки невисока конкурентоспроможність багатьох випускників вишів часто є не тільки свідченням

нестачі компетенцій, низької якості знань або невідповідності вимогам ринку праці, скільки свідченням наявності робочих місць, які не користуються попитом у молоді, випускників вишів. Йдеться про вакансії, за якими стоять робочі місця з низькою оплатою праці, несприятливими умовами праці, що не відповідають трудовим очікуванням молодих фахівців, особливо з високим рівнем освітньо-професійної підготовки.

Вважаємо, що нестача якісних робочих місць (з прийнятними умовами та оплатою праці) на ринку праці знижує мотивацію молоді до набуття ключових компетентностей ще у стінах закладів вищої освіти, що, у свою чергу, перешкоджає формуванню їх більш високої конкурентоспроможності і обмежує можливості успішного працевлаштування на національному ринку праці [10, с. 116]. Якісне робоче місце передбачає передусім дотримання умов гідної праці. Крім того, для успішного трудового вибору вагоме значення має відповідність робочого місця очікуванням юнаків і дівчат, що наймаються на роботу, стосовно оплати та умов праці, а також змісту праці, рівня її інтелектуалізації, комп'ютеризації, можливостей розвитку, кар'єрного зростання тощо.

Узагальнюючи наукову думку [2; 3; 5; 7; 11; 13; 15], під конкурентоспроможністю випускників закладу вищої освіти розуміємо їх спроможність працевлаштуватися краще за випускників інших аналогічних закладів освіти, обираючи конкурентні робочі місця завдяки набутим в процесі навчання компетентностям та сформованій здатності до безперервного освітньо-професійного розвитку, прояву трудової та професійної мобільності на ринку праці.

Процес формування конкурентоспроможності випускників є багатофакторним і складним. Складність додають інноваційні зміни у структурі зайнятості, зміни попиту на ключові компетентності на світових ринках праці під впливом глобалізації, що відбувається внаслідок поглиблення інтернаціоналізації економічного розвитку, прискорення науково-технічного прогресу, розвитку інформаційних технологій.

У таблиці 1 пропонується систематизація чинників, що впливають на підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти.

Таблиця 1 – Чинники впливу на конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти

Блоки чинників	Групи чинників	Дія чинників
Інноваційні	Інноваційні зміни у структурі зайнятості, попит на нові знання, інноваційну працю; стрімкий розвиток інформаційних технологій, що змінює робочі місця, попит на професії, зміст праці, потребу підприємств в певних компетентностях	Попит на нові знання, інноваційну працю, творчі здібності, здатність до розробки інновацій
Глобальні	Економічні, технологічні, міжнародні, соціальні, політичні, які мають прояв на глобальному рівні і сприяють посиленню взаємозалежності національних економік	Зростання взаємозалежності економіки, освіти, ринків праці країн
Науково-технологічні	Розвиток науки, зміна технологічних укладів, активізація інноваційної діяльності, інформатизація суспільства, модернізація навчальних закладів	Передумови інноваційного розвитку, попиту на інновації, якісні знання, компетенції

Продовження таблиці 1

Економічні	Розвиток економіки, підприємництва, прогресивна економічна політика держави, зростання ВВП, реформування доходів населення, інвестування у постійний освітньо-професійний розвиток населення	Умови та можливості створення стимулів для підвищення продуктивності праці, зростання конкурентоспроможності фахівців
Політичні	Політичні свободи, гендерна рівність, прозорість в діяльності влади	Політичні передумови
Конкурентні	Розвиненість конкурентного середовища. Обмеження проявів монополізму держави, зокрема у сфері освітніх послуг. Створення конкурентних робочих місць.	Передумови конкуренції на ринку освітніх послуг, ринку праці. Попит на конкурентоспроможних фахівців.
Природноресурсні	Кліматичні, географічні, екологічні, ресурсні умови	Природні передумови відтворення населення та розвитку економіки
Медико-демографічні	Народжуваність, смертність, тривалість життя, стан здоров'я населення, стан розвитку медицини, її доступність	Медико-демографічні передумови якісного відтворення населення
Соціальні	Розвинена система виховання і профорієнтації, доступність і розвиненість якісних послуг освіти, фізичної культури; всеохоплюючий соціальний захист дитинства, материнства, інвестування держави у розвиток закладів освіти, культури, фізичного виховання	Умови виховання, формування здорового способу життя та освіченості населення, налагодження соціальних комунікацій, системи наскрізної профорієнтації (від парти до робочих місць)
Історико-культурні та психологічні	Історичні, культурні, релігійні, ціннісно-ментальні, психологічні умови та чинники; мережа громадських, культурних та релігійних центрів	Ціннісні орієнтири формування особистості, загальна культура, цінність моральних чеснот, ставлення до праці та розвитку як до цінності
Організаційно-технічні	Рівень організаційно-технічного розвитку виробництва, модернізація старих і створення сучасних нових робочих місць, механізація, автоматизація, комп'ютеризація праці та робочих місць	Розширення можливостей вибору сучасних робочих місць для освіченої молоді, попит на технічні знання, опанування комп'ютерних технологій
Правові	Правове виховання; дотримання законів в суспільстві; правова підтримка та супроводження молоді, зокрема випускників закладів освіти на ринку праці	Формування правової культури, вміння відстоювати свої права на ринку праці, дотримання чесної конкуренції

Джерело: укладено автором на основі узагальнення наукової думки [2; 9, с.24; 11; 13]

На основі узагальнення наукової інформації у таблиці систематизовано чинники впливу на конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти та об'єднано у такі блоки: інноваційні, глобальні, науково-технологічні, економічні, політичні, конкурентні, природноресурсні, медико-демографічні, соціальні, історико-культурні, психологічні, організаційно-технічні, правові.

Кожна група чинників потребує окремого дослідження, адже вона має свою специфіку, впливи тих чи інших чинників відрізняються за інтенсивністю, характером, наслідками та масштабами впливу на розвиток населення загалом і формування конкурентоспроможних випускників зокрема. Водночас, з урахуванням поставленої мети статті, зосередимо далі увагу на ролі інноваційних та глобальних чинників, які посилюють впливи на процеси формування конкурентних переваг випускників навчальних закладів. Пояснюємо це тим, що глобалізація призводить до зростання взаємозалежності економіки, освіти, ринків праці різних країн. Стрімкий розвиток науки, техніки, інформаційних технологій в світі змінює зміст праці, робочі місця, попит на професії. Швидко зростає попит на нові знання, інноваційну працю. Відбуваються глобальні інноваційні зміни у структурі зайнятості, а це, у свою чергу, впливає на потребу підприємств у певних компетентностях випускників, які

працевлаштовуються. Майбутні випускники навчальних закладів не завжди враховують інноваційні зміни попиту на ринках праці, що призводить до ризиків втрат конкурентоспроможності.

Аналізуючи специфіку становлення інформаційного мережевого суспільства, Ф. Вебстер (F. Webster) у «Теоріях інформаційного суспільства» відзначав, що в умовах нової та глобалізованої економіки успішними стають люди, які мають високий рівень освіти та володіють сучасними навиками [20]. Разом з тим, на думку І. Петрової, застосування інтелектуальних технологій в умовах глобалізаційних змін передбачає необхідність найму працівників з більш високим рівнем кваліфікації, освіти, мобільності, оскільки «людський фактор» стає центральним елементом нової моделі постіндустріального розвитку [12, с. 74]. У більшій мірі, це стосується конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, підвищення якої залежить від можливостей реалізації конкурентних переваг з урахуванням інноваційних змін у суспільстві. Конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти залежить, передусім, від можливостей реалізації демографічного, соціально-економічного та освітньо-професійного потенціалу. При цьому можливості реалізації потенціалу випускників залежать від розвиненості інституційного середовища, сформованості передумов забезпечення сталого розвитку суспільства в країні.

Міжнародні порівняння індикативних показників, що характеризують умови формування конкурентних переваг випускників закладів вищої освіти, пов'язані з розвиненістю демографічного базису відтворення робочої сили, якістю та інноваційністю початкової освіти як фундаменту освітнього розвитку суспільства, здійснені із застосуванням методичних підходів World Economic Forum, свідчать про значне відставання України від країн-лідерів інноваційного розвитку (рис. 1).

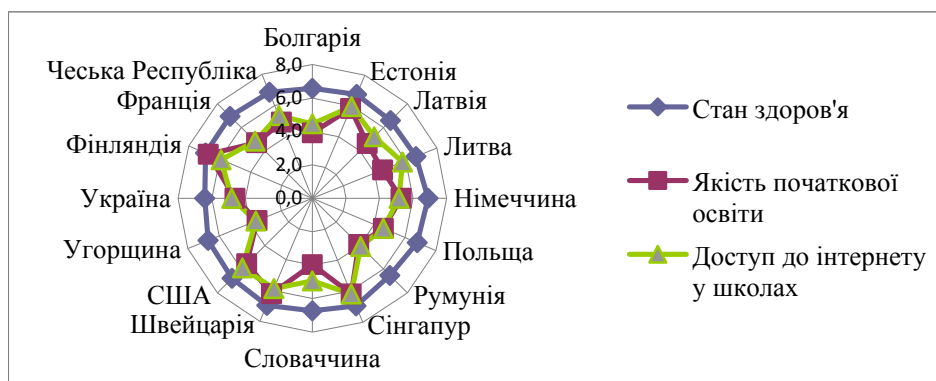

Рисунок 1 – Індикативні показники конкурентоспроможності країн за станом здоров'я та якістю початкової освіти (World Economic Forum, 2017-2018 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі даних [19]

Не можна не помітити, що найбільш суттєве відставання України спостерігається за показниками якості початкової освіти, яка не забезпечує можливостей отримання сучасних навиків та компетентностей учнями, а отже, конкурентних переваг, які можуть бути реалізовані у перспективі.

Конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти значною мірою залежить від розвиненості сфери вищої освіти, координації між університетами та бізнесом у сфері науково-дослідницьких робіт. Отримання конкурентних переваг (відповідних компетентностей, практичного досвіду) студентами закладів вищої освіти, пов'язаних з можливістю стажування на виробництві, обумовлює можливості підвищення рівня їх конкурентоспроможності як фахівців. Про це свідчить порівняльний аналіз індикативних показників конкурентоспроможності країн (за розвиненістю системи вищої освіти) World Economic Forum (рис. 2).

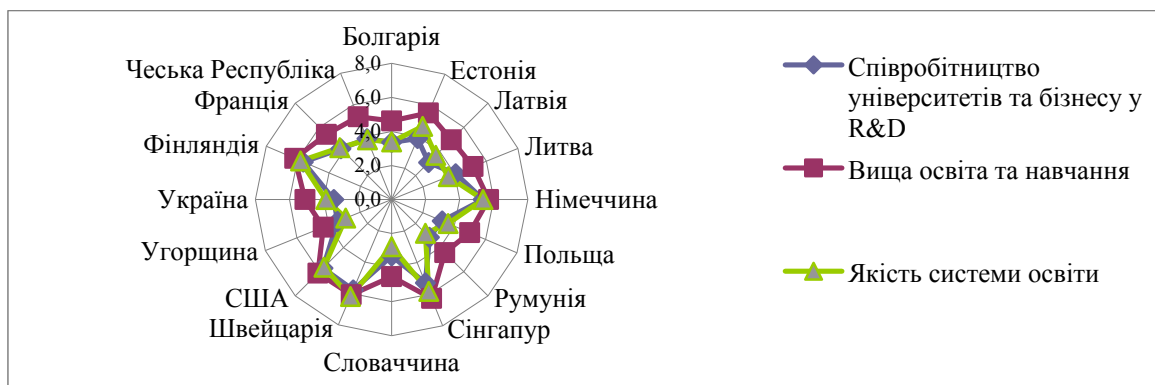

Рисунок 2 – Індикативні показники конкурентоспроможності країн за розвиненістю системи вищої освіти (World Economic Forum, 2017-2018 pp.)

Джерело: побудовано автором на основі даних [19]

Якість системи освіти України значно поступається країнам – лідерам у рейтингу конкурентоспроможності (3,9 бали, порівняно з 6,2 балами у Швейцарії, 5,8 балами у Сінгапурі, 5,4 балами у Німеччині). Разом з тим, країни Східної Європи також не демонструють достатньо стабільну позитивну динаміку; показники якості освіти також варіюються у межах 2,8 бали у Румунії та 3,6 балів у Польщі.

Значною мірою диференціація країн за якістю систем освіти залежить від розвиненості співробітництва університетів та бізнесу у науково-дослідницькій сфері (R&D). Зокрема, Швейцарія, США, Фінляндія, Німеччина та Сінгапур залишаються лідерами за рівнем кооперації між сферою освіти та виробництвом, тоді як країни, які не мають достатньо серйозного потенціалу цього співробітництва (Болгарія, Угорщина, Румунія, Україна), не відзначаються високим рівнем якості освіти.

Посилення впливу глобалізаційних тенденцій розвитку світової економіки суттєвим чином впливає на розвиток сфери освіти країн, обумовлюючи необхідність адаптації до вимог інноваційної економіки. Зокрема, реформування системи освіти України з метою адаптації до європейських стандартів передбачає необхідність орієнтації навчання не на отримання механічної суми знань, а оволодіння учнями певним набором компетентностей та наскрізних вмінь. Інноваційні економіки потребують від працівників не тільки компетентностей, пов'язаних з реалізацією професійних траєкторій розвитку (здатність спілкуватися мовами, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій). Пріоритетного значення набувають такі компетентності як інноваційність, навчання впродовж життя, підприємливість та фінансова грамотність, громадянські та соціальні компетентності тощо.

Однак можливості мобілізації даних компетентностей, отримання навиків у процесі навчання залежать від посилення практико орієнтованого змісту освіти, налагодження співробітництва між бізнесом та системою освіти. Саме тому не менш важливим ресурсом реалізації конкурентних переваг випускників закладів вищої освіти, пов'язаних з можливістю практичного застосування отриманих знань та умінь, є забезпечення відповідності між наявними навиками та компетентностями учасників освітнього процесу, з одного боку, та вимогами роботодавців, з іншого боку. Результати дослідження, проведеного INSEAD, The Adecco Group, TATA Communications «The Global Talent Competitiveness Index 2019. Entrepreneurial Talent and Global Competitiveness», свідчать про значну невідповідність системи освіти, а також навиків випускників закладів вищої освіти України вимогам бізнесу (рис. 3).

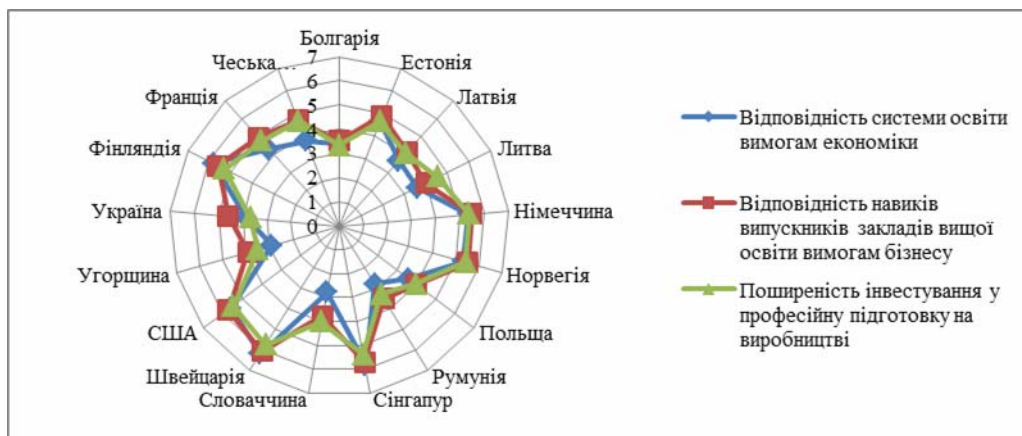

Рисунок 3 – Індикативні показники відповідності системи освіти (у т.ч. вищої освіти) вимогам бізнесу (The Global Talent Competitiveness Index, 2019)

Джерело: побудовано автором на основі даних [17]

Достатньо несприятливою залишається ситуація із зацікавленістю бізнесу в інвестуванні професійної підготовки на виробництві в Україні. Зокрема, Україна значно поступається країнам – лідерам інноваційного розвитку (Швейцарії, Сінгапуру, США, Німеччині) за створенням умов для освіти упродовж життя (3,67 балів в Україні, порівняно з 5,75 балами у Швейцарії, 5,40 балів у США, 5,39 балів у Сінгапурі, 5,38 балів у Німеччині). Це свідчить про можливість значної втрати конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти в результаті застосування застарілих технологій, слабкості мотивації роботодавців до підвищення кваліфікації персоналу.

Водночас оцінки експертів стосовно відповідності навиків, отриманих випускниками закладів вищої освіти України, вимогам національної економіки (4,61 бали), мають більш високі значення, порівняно з оцінками експертів Словаччини, Угорщини, Румунії. Це свідчить, зокрема, про збереження орієнтації економічного розвитку України на індустріальну модель економіки, що, відповідно, відображає структуру попиту на робочу силу з елементами жорстко регламентованої праці.

Зокрема, динаміка змін структури зайнятості на ринку праці України (за професіями) за 2014-2016 рр., порівняно з економічно розвиненими країнами, відрізняється збереженням значної частки найпростіших професій (18,3% у 2016 р.), тоді як частка професіоналів та фахівців залишалася практично незмінною (29,6% у 2016 р.) (рис. 4).

Наведені вище дані свідчать про дуальність впливу інноваційних векторів розвитку економіки та суспільства на конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти. З одного боку, посилення глобалізаційних тенденцій розвитку світової економіки, яке охоплює не лише економічну сферу, але й освітній простір, потребує адаптації системи освіти до інноваційних змін, збільшення частки інноваційної компоненти у структурі навчальних програм. Це позитивним чином впливає на конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти, стимулюючи розвиток компетентностей навчання упродовж життя, інноваційності.

З іншого боку, збереження індустріальної моделі економіки в Україні суттєво гальмує процес модернізації освітньої сфери, оскільки економіка не демонструє стабільного попиту на інноваційні професії, з високим вмістом інноваційної компоненти. Значним залишається попит на професії індустріального типу, з невисоким рівнем кваліфікації, які характеризуються превалюванням елементів рутинної праці, зорієнтованістю на виконання жорстко регламентованих операцій. Разом з тим, розвиток системи освіти також відзначається інерційністю, оскільки не

має стимулів, необхідних для підготовки фахівців з високим рівнем конкурентоспроможності.

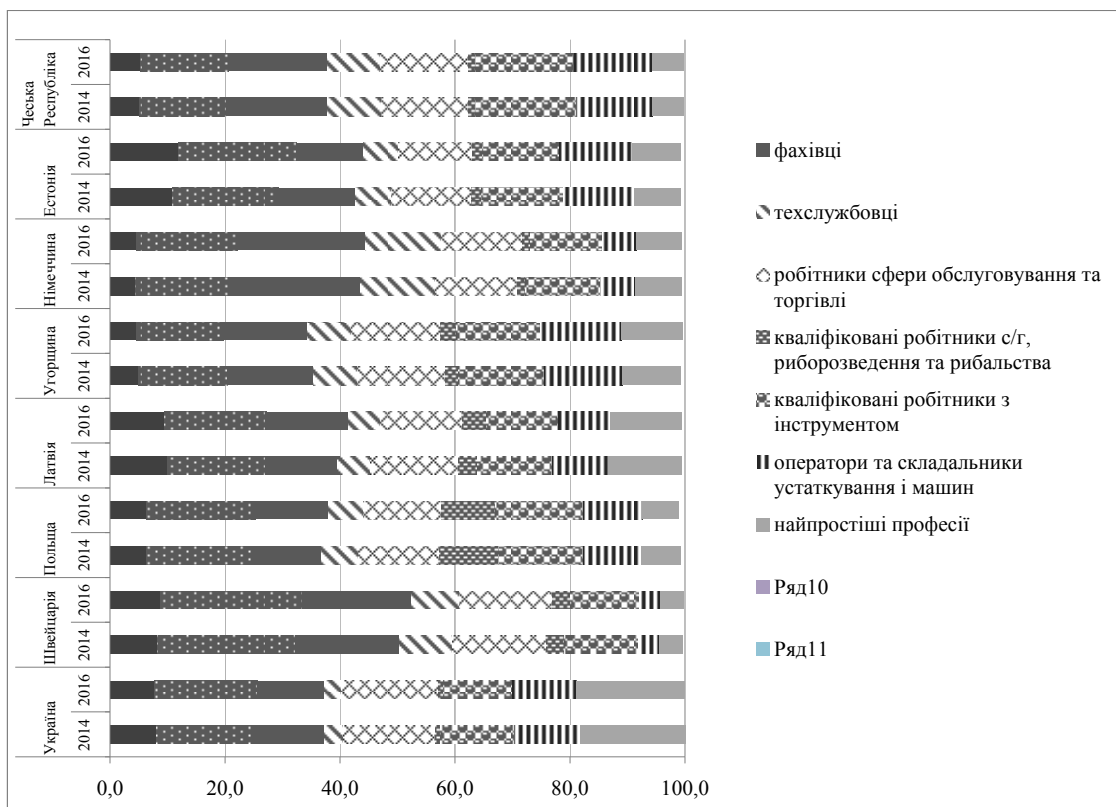

Рисунок 4 – Структура зайнятості за професіями в Україні та окремих країнах Європи (2014-2016 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі даних [18]

Існуючий позитивний досвід підготовки конкурентоспроможних фахівців закладами вищої освіти, затребуваними не тільки на національному та міжнародних ринках праці (зокрема, у сфері математичних наук) підтверджує, що зберігаються значні резерви підвищення конкурентоспроможності випускників. Значною мірою це є результатом утримання достатньо високих позицій України у рейтингу конкурентоспроможності країн (за рівнем математичної та наукової освіти) – 27 місце у 2017/2018 рр. (порівняно з 49 місцем Польщі, 45 місцем Литви). Однак останнім часом значно загострюються ризики зниження якості математичної освіти, пов'язані зі старінням педагогічних кадрів, значним відтоком талановитої студентської молоді за кордон, обмеженням контингенту абітурієнтів, зорієнтованих на вступ до закладів вищої освіти технічного профілю. Це негативним чином впливатиме на можливості реалізації конкурентних переваг випускників закладів вищої освіти, отримані під час навчання.

Достатньо загрозливою залишається ситуація з можливостями працевлаштування випускників закладів вищої освіти за отриманою спеціальністю. Це пов'язано не стільки з відсутністю попереднього досвіду роботи (роботодавці доволі часто вимагають від випускників трудового досвіду), але й незбалансованості потреб ринку праці (за професіями) та структури випуску (за галузями знань та спеціальностями). Водночас отримання вищої освіти, навіть незважаючи на певні труднощі із знаходженням першого місця роботи, сприяє отриманню базових когнітивних навичок (комунікабельності, креативного та критичного мислення,

націленості на вирішення проблем, організації робочого часу, здатності до навчання). Наявність цих навичок, поряд з соціоемоційними навичками (самоорганізація, стресостійкість, мотивація, командна робота) та технічними навичками (комп'ютерні навички, проектування та інші) може стимулювати підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти у перспективі.

Ефективність процесу підготовки конкурентоспроможних фахівців залежить, передусім, від результативності співпраці між навчальними закладами та роботодавцями (можливостей організації стажування студентів та викладачів, оновлення навчальної бази); обсягів фінансування навченого процесу та модернізації науково-технічної бази (за рахунок державного та місцевих бюджетів, коштів роботодавців); якості управління системою освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене у статті дозволяє констатувати, що процеси формування і реалізації конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти є багатофакторними. Конкурентоспроможність майбутніх фахівців залежить від набутих в процесі навчання компетентностей та сформованої здатності до безперервного освітньо-професійного розвитку, прояву трудової та професійної мобільності на ринку праці. Здійснені аналітичні оцінки за даними світової статистики засвідчили дуальність впливу інноваційних векторів розвитку економіки та суспільства на конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти. Не зважаючи на суттєве відставання від розвинених країн, в Україні зберігаються значні резерви підвищення конкурентоспроможності випускників. Водночас інноваційні зміни у сфері зайнятості, що відбуваються у світі під впливом глобалізації, свідчать про необхідність адекватних змін в структурі української економіки, функціонуванні системи освіти, відповідних змін у структурі та якості робочих міст. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою моделі механізму підвищення конкурентоспроможності випускників закладу вищої освіти.

Список літератури

1. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, ее стратегия и практика [Текст] / Г.Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2002. – 208 с.
2. Грیشнова О. Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці: проблеми і виклики [Текст] / О. Грیشнова, В. Синенко // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 1. – С. 1 – 7.
3. Жукова В.О. Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності випускників ВНЗ в умовах формування інноваційної моделі економіки [Текст] / В.О. Жукова // Вісник БУМіБ. – Бердянськ, 2012. – №3. – С. 44 – 49.
4. Кримова М. О. Життєвий цикл розвитку конкурентоспроможності фахівця, чинники та складові його формування [Електронний ресурс] / М. О. Кримова // Економіка промисловості. – 2011. – № 1. – С. 231-238. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2011_1_38.
5. Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації (монографія) [Текст] / Л. С. Лісогор; Відп. ред. Е.М. Лібанова. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2005. — 168 с.
6. Лісогор Л.С. Підготовка конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти: проблеми та перспективи [Текст] / Л.С. Лісогор // Вісник Черкаського університету: Економічні науки. 2017. – №4. – Ч.1. – С. 48-54.
7. Мартинова Л.Б. Конкурентоспроможність людського потенціалу за умов євроінтеграції: монографія [Текст] /Л.Б. Мартинова. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – 335 с.
8. Портер М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер ; пер. с англ.; под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 2004. – 896 с.
9. Семикіна А.В. Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій [монографія] [Текст] / А.В. Семикіна. – Одеса: «Атлант» ВОИСОИУ, 2018. – 272 с.
10. Семикіна М.В. Конкурентоспроможність людського капіталу на молодіжному ринку праці [Текст] / М.В. Семикіна, А.В. Семикіна, С.С. Голбанос // Збірник наукових праць НУК. – Миколаїв, 2015. – № 3 (459). – С. 110-117.

11. Семикіна М.В. Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці: методологія визначення // Демографія та соціальна економіка. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – № 2. – С.94-103.
12. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування: кол. монографія / За ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової. – К. – 2009. – 450 с.
13. Шаульська Л. В. Реалізація потенціалу конкурентоспроможності фахівця в умовах кризового стану ринку праці [Текст] / Л.В. Шаульська // Вісник ДонНУ. – 2014. – № 2. – С. 97 –101.
14. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика : учеб.-практ. пособие для вузов [Текст] / А.Ю. Юданов. – М. : Акалис, 1996. – 272 с.
15. Danevych N.V. Regulation of employees' competitiveness on the basis of activation of social partnership / N.V. Danevych // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – Вип. 26. – С. 124 – 132.
16. Hoffman, Nicole P. (2000). An Examination of the “Sustainable Competitive Advantage” Concept: Past, Present, and Future, *Academy of Marketing Science Review*, v 2000 (4). [Електронний ресурс] – Режим доступу: – Last access: 2014. – Title from the screen: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.7948&rep=rep1&type=pdf>
17. INSEAD (2019): The Global Talent Competitiveness Index 2019, Entrepreneurial Talent and Global Competitiveness // INSEAD, the Adecco Group, and Tata Communications, 2018. – Fontainebleau, France. Електронний ресурс: – Режим доступу: <https://gtcistudy.com/wp-content/uploads/2019/01/GTCI-2019-Report.pdf>
18. ILO STAT. Employment by occupations. [Електронний ресурс]. – Назва з екрану: <http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27.jspx>
19. Schwab, K. Sala-i-Martin, X. (2018) The Global Competitiveness Report 2017–2018 / World Economic Forum: 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
20. Webster, Frank (2006) Theory of Information Society // [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <https://cryptome.org/2013/01/aaron-swartz/Information-Society-Theories.pdf>

References

1. Azoev, G.L. (2002). *Konkurencija: analiz, ee strategija i praktika [Competition: analysis, its strategy and practice]*. Moscow : Centr jekonomiki i marketinga [in Russian].
2. Hrishnova, O., & Synenko, V. (2015). Konkurentospromozhnist' vysokokvalifikovanykh pratsivnykiv na mizhnarodnomu rynku pratsi: problemy i vyklyky [Competitiveness of highly skilled workers in the international labor market: challenges and challenges]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor, 1*, 1-7 [in Ukrainian].
3. Zhukova, V.O. (2012). Stratehichni napriamy pidvyschennia konkurentospromozhnosti vypusknnykiv VNZ v umovakh formuvannia innovatsijnoi modeli ekonomiky [Strategic directions of increasing the competitiveness of graduates of higher educational institutions in the conditions of formation of an innovative model of economy]. *Visnyk BUMiB - Bulletin of BUMB*, 3, 44-49 [in Ukrainian].
4. Krymova, M.O. (2011). Zhyttievij tsykl rozvytku konkurentospromozhnosti fakhivtsia, chynnyky ta skladovi joho formuvannia [Life cycle of a specialist's competitiveness development, factors and components of its formation]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 1*, 231-238. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2011_1_38. [in Ukrainian].
5. Lisohor, L.S. (2005). *Competitiveness of the labor market: mechanisms of realization*. E.M. Libanova (Ed.). Kyiv : Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.
6. Lisohor, L.S. (2017). Pidhotovka konkurentospromozhnykh fakhivtsiv systemoiu vyschoi osvity: problemy ta perspektyvy [Schooling of the competitive professionals by higher education system: problems and prospects]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu: Ekonomichni nauky – Cherkasy University Bulletin: Economics Sciences, 4, part.1*, 48-54 [in Ukrainian].
7. Martynova, L.B. (2016). *Konekurentospromozhnist' liuds'koho potentsialu za umov ievrointehratsii: monohrafiia [Competitiveness of human potential in conditions of European integration: monograph]*. Khmel'nyts'kyj : KhNU [in Ukrainian].
8. Porter, M. (2004). *Competition in Global Industries*. V.D. Shhetinina (Ed., Trans). Moskow : Mezhdunarodnye otnoshenija.
9. Semykina, A.V. (2018). *Liuds'kyj kapital: pidvyschennia konkurentospromozhnosti na osnovi sotsial'nykh innovatsij [Human Capital: Increasing Competitiveness Based on Social Innovations]*. Odesa: «Atlant» VOYSOYU [in Ukrainian].

10. Semykina, M.V., Semykina, A.V., & Holbanos, S.S. (2015). Konkurentospromozhnist' liuds'koho kapitalu na molodizhnomu rynku pratsi [Competitiveness of human capital in the youth labor market]. *Zbirnik naukovih prac' NUK - Collection of scientific works of NUS*, 3 (459), 110-117 [in Ukrainian].
11. Semykina, M.V. (2008). Konkurentsia i konkurentospromozhnist' na rynku pratsi: metodolohiia vyznachennia [Competition and Competitiveness in the Labor Market: Definition Methodology]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika – Demography and Social Economy*, 2, 94-103 [in Ukrainian].
12. Petrova, I.L. (Eds.). (2009). *Ukrainian labor market: peculiarities of development and efficiency of functioning*. Kyiv.
13. Shaul's'ka, L.V. (2014). Realizatsiia potentsialu konkurentospromozhnosti fakhivtsia v umovakh kryzovoho stanu rynku pratsi [Realization of the Competitiveness Potential of a Specialist in Conditions of the Crisis of the Labor Market]. *Visnyk DonNU - Bulletin of the DonNU*, 2, 97-101 [in Ukrainian].
14. Judanov, A.Ju. (1996). *Konkurencija: teorija i praktika : ucheb.-prakt. posobie dlja vuzov [Competition: theory and practice: textbook.-practical. manual for universities]*. Moscow : Akalis [in Russian].
15. Danevych, N.V. (2014). Regulation of employees' competitiveness on the basis of activation of social partnership. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu - Scientific works of the Kirovohrad National Technical University*, 26, 124-132 [in English].
16. Hoffman, Nicole P. (2000). An Examination of the “Sustainable Competitive Advantage” Concept: Past, Present, and Future, *Academy of Marketing Science Review*, v 2000 (4). *citeseerx.ist.psu.edu*. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.7948&rep=rep1&type=pdf> [in English].
17. INSEAD (2019): The Global Talent Competitiveness Index 2019, Entrepreneurial Talent and Global Competitiveness. INSEAD, the Adecco Group, and Tata Communications, 2018. Fontainebleau, France. *gtcistudy.com*. Retrieved from <https://gtcistudy.com/wp-content/uploads/2019/01/GTCI-2019-Report.pdf> [in English].
18. ILO STAT. Employment by occupations. *www.ilo.org*. Retrieved from <http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27.jspx> [in English].
19. Schwab, K. Sala-i-Martin, X. (2018). The Global Competitiveness Report 2017–2018. World Economic Forum: 2018. *www3.weforum.org*. Retrieved from <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> [in English].
20. Webster, Frank (2006). Theory of Information Society. *cryptome.org*. Retrieved from <https://cryptome.org/2013/01/aaron-swartz/Information-Society-Theories.pdf> [in English].

Anastasia Salo, Postgraduate

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Competitiveness of Graduates in Conditions of Innovative Transformations of Labor Markets and Global Challenges

The article is devoted to the analysis of the influence of innovative and global factors on the formation and implementation of competitive advantages in the labor market of graduates of higher educational institutions. The article presents the systematization of scientific ideas about competitiveness in the labor sphere and, in particular, the competitiveness of graduates of higher educational institutions. The scientific works of domestic and foreign scientists about competition, competitiveness of the labor market, development of higher educational institutions and educational services have been used as a theoretical basis of the article. The research uses general scientific and special methods, in particular: analytical – for collecting and generalizing scientific information; abstract and logical – for the analysis and systematization of scientific ideas; tabular – for the systematization of the factors influencing the competitiveness of graduates.

The author analyzes the scientific opinions on competitiveness in the labor sphere, identifying differences in the approaches of scientists. The author's approach to determining the essence of the competitiveness of graduates of higher educational institutions has been grounded. For the first time, it is suggested to understand the definition of "competitiveness of graduates of higher educational institutions" as the ability of graduates of higher educational institutions to find better job than graduates of other similar educational institutions, to choose competitive jobs with knowledge and competences gained during the training process, the ability to continuous educational and professional development, labor and professional mobility in the labor market.

The author has suggested an approach to systematization of factors influencing the competitiveness of graduates. Factors are united in blocks: innovative, global, nature resources, medical-demographic, social, historical-cultural, psychological, economic, scientific and technical, competitive, organizational-technical, political, law. The attention is focused on the important role of innovative transformations of labor markets and the role of global factors. The indicators of competitiveness of countries according to the development of the system of higher education, indicators of the correspondence of the education system (including higher education) with the requirements of business have been analyzed on the basis of world statistics. The author has

analyzed the innovative changes in the structure of employment by professions in Ukraine and certain European countries, which influence the formation of competitive advantages of graduates.

competitiveness, graduates, institutions of higher education, factors of influence, labor markets, innovative changes, globalization, employment, competitive advantages

Одержано (Received) 06.12.2018

Прорецензовано (Reviewed) 14.12.2018

Прийнято до друку (Approved) 20.12.2018